

University of Groningen

Schatvinding en de bescherming van cultureel erfgoed in Nederland en Engeland

Jansen, J.E.

Published in:
 Nederlands Juristenblad NJB

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
 Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
 2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Jansen, J. E. (2020). Schatvinding en de bescherming van cultureel erfgoed in Nederland en Engeland. *Nederlands Juristenblad NJB*, 2020(20), 1463-1468. Artikel NJB 2020/1254.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Schatvinding en de bescherming van cultureel erfgoed in Nederland en Engeland

Jelle Jansen¹

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt pakt het soms ongelukkig uit dat de Erfgoedwet niet van toepassing is op de toevallige vondst van een schat. Een vergelijking met het Engelse stelsel is hier nuttig. Zij maakt duidelijk dat het niet moeilijk is een stelsel te verzinnen dat de publieke belangen beter dient, zonder de private belangen te verkwanselen en de vinder in de verleiding te brengen zijn vondst te verheimelijken, om te smelten of te verpatsen. Een stelsel naar Engelse snit maakt een einde aan het onhoudbare onderscheid tussen toevalsvondsten en opgravingsvondsten, zorgt voor een uniform regime voor schatvinding en beschermt cultureel erfgoed beter dan het huidige. Bovendien vormt het een mooi compromis tussen de middeleeuwse regel dat de Vorst de eigendom van schatten verwerft, en de Romeinse regels die de ontdekker en de grondeigenaar in de eigendom laten delen.

1. Toevalsvondsten en opgravingsvondsten

Een schat is volgens artikel 5:13 lid 2 BW een zaak van waarde die zolang verborgen is geweest dat daardoor de eigenaar niet meer kan worden opgespoord. Vaak gaat het om een zaak die de eigenaar lang geleden verstopt heeft zonder haar weer op te graven of zijn nabestaanden ervan te vertellen. Het is ook mogelijk dat de schat verborgen raakte door een natuurramp (een aardbeving bijvoorbeeld).² Met iedere erfopvolging dijt het aantal eigenaren van de zaak uit, maar neemt het aandeel in die eigendom juist steeds verder af.³ De vondst van een schat stelt het vermogensrecht voor een bewijsrechtelijk probleem. Het is onmogelijk alle eigenaren op te sporen. Het belang van al die eigenaren is bovendien zo gering dat het opgeofferd kan worden om ervoor te zorgen dat de zaak terug kan keren in het rechtsverkeer. De rechtsgeschiedenis biedt daarvoor twee alternatieven. In het Romeinse recht verwierf de eigenaar van de grond waarin de schat zich bevond de gehele eigendom bij een gerichte zoektocht en de helft bij de toevallige vondst van een schat. De ontdekker verwierf de andere helft.⁴ In de Middeleeuwen vielen schatten vaak toe aan de Koning op grond van diens vorstelijk prerogatief, het zogenoemde *Schatzregal*.⁵

Je zou kunnen zeggen dat het moderne Nederlandse recht het Romeinse en het middeleeuwse stelsel volgt. Bij de toevallige vondst van een schat verwerven de ontdekker en de eigenaar van de zaak waarin de schat wordt aangetroffen voor gelijke delen de eigendom (artikel 5:13 BW): dat is de Romeinse regeling. Wanneer het gaat om een schat gevonden bij een opgraving, dan geldt de Erfgoedwet. Die kent de eigendom toe aan een overheidsli-

Auteur

1. Prof. mr. J.E. Jansen is hoogleraar *Ius Commune* aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten

2. TM bij art. 5.2.9. (5:13 BW), *Parl. Gesch. Boek 5*, Deventer, 1981, p. 102 (overstroming of aardstorting).

3. Rudolf von Jhering (1818-1892) sprak in dit verband van een homeopathisch verminderd eigendomsrecht, *Scherz und Ernst in der Jurisprudenz*, Leipzig, 1884 (heruitgave Wenen 2009), p. 299.

4. Dat bepaalde keizer Hadrianus in een keizerlijke wet opgenomen in Justinianus' *Instituten* (2, 1, 39), een leerboek dat deel uitmaakte van diens codificatie van het Romeinse recht. Vgl. over deze 'Hadrianische Teilung' bijv. R. Knütel/S. Lohsse, *Römisches Privatrecht*, 21e druk, München, 2017, p. 157.

5. Zie bijv. de *Sachsenspiegel* (1,35): Alle Schätze die tiefer unter der Erde begraben sind als ein Pflug geht, gehören der königlichen Gewalt.



Egmond aan Zee, 1951 © Henk Blansjaar / Spaarnestad Photo / HH

chaam:⁶ daarin kan men een navolging van het middeleeuwse systeem zien. Een opgraving is volgens de Erfgoedwet een 'handeling met betrekking tot het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed waardoor verstoring van de bodem, van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt'. Degene die met een metaaldetector over akkers wandelt op zoek naar kostbaarheden en de schep na een piepje in de grond steekt, doet dus een opgraving.

2. Kritiek

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het ongelukkig dat degene die op grond van artikel 5:13 BW eigenaar wordt van een Romeins beeldje uit een periode waarvan in Nederlandse musea exemplaren ontbreken met dat beeldje mag doen wat hij wil. Hij kan het vernietigen of in zijn grafkist meenemen naar gene zijde,⁷ het verkopen aan een privé-verzamelaar of een buitenlands museum.⁸ Dat laatste gevaar is iets minder groot wanneer de schat 'een cultuurofgoed van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis of uitzonderlijke schoonheid

**Waterdicht is dit systeem niet.
De eigenaar hoeft op dat
aanbod niet in te gaan**

is, dat als onvervangbaar en onmisbaar behoort te worden behouden voor het Nederlands cultuurbezit'. De minister kan de schat dan op grond van de Erfgoedwet bestempelen tot beschermd cultuurofgoed (artikel 3.7 Erfgoedwet). Het gevolg daarvan is dat de eigenaar die de schat wil verkopen, verhuren, veilen enzovoorts dat aan de minister moet melden en dat de voorgenomen handelingen verboden zijn als de minister bedenkingen uit. De bedenkingen gelden als een aanbod tot aankoop door de Staat (zie artikel 4.4 e.v. Erfgoedwet).⁹ Waterdicht is dit systeem natuurlijk niet. De eigenaar hoeft op dat aanbod niet in te gaan. Bovendien geldt dit regime pas vanaf het ogenblik dat de minister de schat tot beschermd cultuurofgoed verklaart. Ik merk daarbij op dat degene die per toeval een schat vindt weliswaar verplicht is aangifte te doen van zijn vondst (zie artikel 5:13 lid 3 jo. 5:5 BW), maar dat hij ook eigenaar wordt als hij dat niet doet.¹⁰ De minister zal dus niet per definitie weten van de vondst van een bijzondere schat.

Salomons schreef in een artikel over de Monumentenwet – die aan de Erfgoedwet voorafging maar op dit punt goed vergelijkbaar is met de Erfgoedwet –, dat de verschillen tussen toevalsvondsten en opgravingsvondsten 'vanuit het perspectief van de bescherming van archeologisch erfgoed niet te verdedigen zijn'.¹¹ Het komt immers met enige regelmaat voor dat – meestal bij bouw-, bagger- of graafwerkzaamheden – per toeval schatten gevonden die vanuit cultureel oogpunt belangwekkend zijn. Zo werden in Serooskerke in 1965 bij de

sloop van enkele huizen in twee etappes meer dan 1100 munten uit de 15^e en 16^e eeuw gevonden. De gemeente (de grondeigenaar) liet van de een deel van de opbrengst het zwembad 'De Goudvijver' aanleggen. Drie jaar later, in 1968, kwamen in Goes bij het storten van een partij uit de Maas bij Roermond afgegraven grind zo'n 800 zilveren munten en 25 sieraden uit de negende eeuw tevoorschijn. De gehele vondst staat in de archeologische literatuur bekend als de Karolingische zilverschat van Roermond.¹² In 2001 ten slotte vond een kraanmachinist bij het uitbaggeren van de verontreinigde singel van Woerden een Romeinse helm.¹³

Zo bezien zou de Erfgoedwet ook van toepassing moeten zijn op de toevallige vondst van een schat: het doel van die wet is immers de bescherming van cultureel erfgoed.¹⁴ Doordat de Staat de eigendom verwerft, kunnen wetenschappers de schat onderzoeken en zal hij allicht terecht komen in een museum waar hij voor het publiek toegankelijk is. Dat de Erfgoedwet bij toevalsvondsten niet geldt, is volgens de toelichtende stukken bij die wet geen al te groot probleem. Er geldt bij de toevallige vondst van een schat de verplichting de vondst zo snel mogelijk te melden aan de minister (artikel 5.10 lid 1).¹⁵ Een melding kan leiden tot nader onderzoek en eventueel tot bescherming van het terrein.¹⁶ Bovendien is de eigenaar van een toevallig gevonden schat verplicht hem gedurende zes maanden na de melding beschikbaar te houden of te stellen voor wetenschappelijk onderzoek (artikel 5.10 lid 2). Dat neemt niet weg dat degene die als gevolg van een toevalsvondst eigenaar werd na die zes maanden vrij is te doen met de zaak wat hij wil, tenzij de minister er zoals hiervoor al is opgemerkt voor kiest de schat aan te wijzen als cultureel erfgoed.

Het is bovendien maar de vraag of het systeem met de meldingsplicht zal werken. Zal een bouwbedrijf dat bij het graven enkele munten vindt en vermoedt dat er meer liggen, de minister waarschuwen met het risico dat de bouw wordt stilgelegd, en dat de overheid bovendien eigenaar wordt van de later gevonden munten, die immers opgravingsvondsten zijn?¹⁷ Of zal het bouwbedrijf doorgraven en stellen dat het alle munten tegelijkertijd en toevallig vond?¹⁸ Soortgelijke vragen rijzen in het wat romantische geval dat iemand door archiefonderzoek ontdekt dat zich ergens vermoedelijk een schat bevindt.¹⁹ Als hij gaat graven is weliswaar sprake van een opgravingsvondst zodat de Staat eigenaar wordt, maar zal hij zijn vondst melden en nalaten de schat te gelde te maken ondanks alle moeite die hij deed?

Een oplossing zou zijn de Erfgoedwet zo aan te passen dat zij niet alleen geldt voor opgravingsvondsten, maar ook voor toevalsvondsten. Artikel 5:13 BW zou dan geschrapt kunnen worden. De vergelijking met het Engelse recht, waar eeuwenlang zo'n stelsel gold, leert dat dat geen goed idee is. Het werd aangepast omdat schatten te

Een oplossing zou zijn de Erfgoedwet zo aan te passen dat zij niet alleen geldt voor opgravingsvondsten, maar ook voor toevalsvondsten

6. Art. 5.7. Erfgoedwet: de provincie, de gemeente of de Staat.

7. Vgl. bij deze voorbeelden A.F. Salomons, *De genade en ongenade van den eigenaar. Omvat het eigendomsrecht de bevoegdheid om eigen cultuurgoederen te vernietigen? Een pleidooi voor aanpassing van de Wet tot Behoud van Cultuurgoederen*, Amsterdam 2002; zie ook J.L. Sax, *Playing Darts with a Rembrandt: Public and Private Rights in Cultural Treasures*, Ann Arbor 1999.

8. Vgl. de ophef die recent ontstond toen prinses Christina tekeningen van de hand van Rubens liet veilen in plaats van ze eerst althans aan Nederlandse musea aan te bieden.

9. Vgl. hierover A.F. Salomons & I. van der Vlies, 'Recht inzake cultuurgoederen', het vierde hoofdstuk van I. van der Vlies (red.), *Kunst, recht en beleid*, 3^e druk, Den Haag, 2017, p. 123-189.

10. Zie H.J. Snijders & E.B. Rank-Berenschot, *Goederenrecht*, 6^e druk, , 2017, nr. 275.

11. A.F. Salomons, 'Nieuwe regels omtrent de eigendom van roerende monumenten

ingevolge de Wet op de Archeologische Monumentenzorg', in: *WPNR 2007/6718*, p. 613-620, p. 618. De Erfgoedwet trad in 2016 in werking. Daarvoor gold de Monumentenwet waarvan de eerste versie in 1961 werd ingevoerd. Zij werd in 1988 aangepast en in 2007 nogmaals, toen om het Verdrag van La Valletta (Malta) te implementeren. Salomons' artikel gaat over deze laatste wijziging.

12. Vgl. over de Roermondse schat bijvoorbeeld L. Verhart, 'De Karolingische zilverschat van Roermond', in: *De Spiegel van Roermond 2017*, p. 72-83; F.C.J. Ketelaar, 'Muntschat in grindlading wordt kluijf voor juristen', in: *Spiegel Historiaal 1968*, p. 250-251; Uitgebreid over de archeologische aspecten van de vondst de online te vinden scriptie van J. Zuyderwyk, *De Karolingische zilverschat van Roermond. Beschrijving en interpretatie van een negende-eeuwse gemengde zilverschat*, Amsterdam 2007.

13. De zaak leidde tot een twist over de eigendom van de helm. De rechtbank en het hof oordeelden dat de kraanmachinist en de eigenaar van de bagger op grond van artikel 5:13 BW eigenaar waren geworden,

zie Rb Utrecht 5 februari 2003, ECLI:NL:RBUTR:2003:AF4007, *NJ* 2003/221; Hof Amsterdam 3 maart 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:AT8332, *NJF* 2005/226.

14. In de toelichtende stukken bij de Erfgoedwet wordt gesproken over het behoud en beheer van Nederlands erfgoed. *Kamerstukken II 2014/15*, 34109, 3, in 1.2. (op p. 4).

15. 'dat wil zeggen op het moment dat de vinder hier redelijkerwijs toe in staat moet worden geacht', *Kamerstukken II 2014/15*, 34109, 3, MvT bij 5.10 Erfgoedwet, op p. 92. Volgens diezelfde toelichtende stukken komt het vaak voor dat amateur-archeologen schatten vinden, dat melden aan archeologen die bij een overheidslichaam werken (een provincie, een gemeente, een museum) en dat die laatste vervolgens de minister inlichten. De wetsgeschiedenis noemt deze indirecte meldingen een bevreemdende praktijk, vgl. C.J.J.M. Stolker (bew.), *Tekst en Commentaar*, artikel 5:13 aant. 3.

16. *Kamerstukken II 2014/15*, 34109, 3, MvT bij 5.10 Erfgoedwet, p. 91.

17. Strikt genomen is sprake van een toevalsvondst wanneer iemand in zijn tuin een gat graaft om een zwembad aan te leggen, maar van een opgravingsvondst als hij daarbij (ook) het oogmerk heeft te speuren naar overblijfselen van de middeleeuwse nederzetting die er ooit lag.

18. Zie A.F. Salomons, 'Nieuwe regels omtrent de eigendom van roerende monumenten ingevolge de Wet op de Archeologische Monumentenzorg', in: *WPNR 2007/6718*, p. 613-620, p. 616, noot 17.

19. Vgl. E.M. Meijers, 'Rechtsvraag 15', *Ars Aequi 1953*, p. 31-32: O.B. vindt in een boek een kaart met als onderschrift 'Mijn Goud'. T.P. herkent in de kaart Terschelling. Op de boot daarnaartoe weet M.B. de kaart te kopiëren, hij is O.B. en T.P. te snel af en graaft 50 gouden tientjes op met de beeltenis van Koningin Wilhelmina met loshangend haar. Van wie zijn de tientjes? De beantwoording in: *Ars Aequi 1954*, op p. 121-125. Olivier Bommel en Tom Poes wissen achter het goederenrechtelijke net, de Markies (de Canteclaer) van Barneveldt de Basse Cour en de grondeigenaar delen de eigendom van de schat.

vaak in de smeltkroes belandden (zie par. 3). Salomons verwachtte ook voor Nederland in zo'n stelsel dergelijk gedrag.²⁰ Aan de oplossing waarin telkens de regel van artikel 5:13 BW geldt, kleeft weer het nadeel dat belangrijk cultureel erfgoed niet per se (voor ons land) behouden blijft. Ook hier is de vergelijking met het Engelse recht zinvol. Zij maakt duidelijk dat het niet moeilijk is een stelsel te verzinnen dat de publieke belangen beter dient, zonder de private belangen te verkwanselen en de vinder in de verleiding te brengen zijn vondst te verheimelijken, om te smelten of te verpatsen. In Engeland geldt de regel dat de Staat desgewenst de eigendom verwerft van schatten, maar dan verplicht is de vinder en de grondeigenaar de waarde van de schat te betalen. Steeds als de toevallig gevonden schat de moeite waard is en/of er nog budget is, licht de overheid haar optie, zodat het allemaal niet te duur wordt (zie par. 4).

3. Engels recht

In het Engelse recht gold van oudsher de regel dat de vorst als onderdeel van het koninklijk prerogatief de eigendom verwierf van schatten.²¹ De regel stond in de Engelse literatuur bekend als *treasure trove*, een naam ontleend aan het Frans van de Normandiërs die Engeland vanaf 1066 koloniseerden. De regels van *treasure trove* golden alleen voor voorwerpen van goud of zilver die waren verstoep. De voorwerpen moesten voor een substantieel deel uit zilver bestaan. Zo was de vondst van zo'n 7000 Romeinse munten uit de 2^e eeuw geen *treasure trove* omdat de munten weliswaar van zilver waren, maar het percentage zo laag was – de munten waren destijds vervalst – dat het niet ging om een schat.²²

In 1861 wierp Lord Talbot de Malahide in zijn hoedanigheid van voorzitter van het Brits-Ierse archeologisch instituut in het Hogerhuis de vraag op of de Engelse regels vanuit cultuurhistorisch oogpunt verantwoord waren. Degene immers die een schat vond, kreeg niets. Dat zette maar aan tot onwenselijk gedrag:

'The law of treasure trove in England, Ireland, and Scotland, equally tended to the concealment of such discoveries, and many articles of the greatest value had found their way to the melting-pot.'²³

De Lord riep op tot een wetwijziging: de vinder zou in navolging van het Deense recht een vergoeding moeten krijgen. Zo ver kwam het niet. Wel paste de Treasury het beleid aan: voortaan kregen de vindsters de zilver- of goudwaarde van de schat, later kregen zij de waarde van die voorwerpen die de Koning wenste te behouden minus een bepaald percentage. Sinds 1931 is het officiële beleid de vergoeding van de volledige marktwaarde.²⁴

Dat is sindsdien niet veranderd. Wel geldt sinds 1996 in Engeland, Wales en Noord-Ierland de Treasure Act die een wat ruimer (en ingewikkeld) begrip hanteert van schatten (zie sections 1 en 2).²⁵ De vinder is op grond van section 8 van die wet verplicht om als hij vermoedt een schat te hebben gevonden de behartiger van de belangen van de Kroon, die de dezer dagen wat ongelukkige naam *coroner* heeft, van de vondst te vertellen en de zaak aan hem af te geven. Als hij dat niet doet, riskeert hij een gevangenisstraf tot drie maanden, een geldboete of beide. De Treasure Valuation Committee (medewerkers van musea en andere deskundigen) bepaalt of de zaak een plek verdient in een Engels museum en als dat zo is of er voldoende fondsen zijn om de waarde van de schat te vergoeden (zie hiervoor de tamelijk uitgebreide en online te vinden Code of Practice (2^e versie uit 2008), nrs. 65-70). Wanneer de beslissing is dat de Staat geen aanspraak wenst te maken op de schat (een zogenoemde disclaimer), wordt de schat geacht geen eigendom te zijn geworden van de Staat (section 6 (4) a). De *coroner* geeft de voorwerpen dan terug aan de vinder: de gebruikelijke regels van de *common law* bepalen dan van wie de schat is (Code, nr. 48-52).²⁶

De Staat keert als hij de schat wenst te behouden de marktwaarde uit aan de belanghebbenden bij de vondst (Section 10 Treasure Act). De Code bevat een gedetailleerde regeling voor wie precies de waarde krijgt (nrs 71-85). In het kort komt de regeling erop neer dat bij een toevallig vondst de ontdekker en de grondeigenaar de beloning delen. Gaat het om een zoektocht dan ontvangt de grondeigenaar de gehele beloning als de ontdekker geen toestemming had om te graven. Als de ontdekker kan bewijzen dat hij wel toestemming had, dan delen de ontdekker en de grondeigenaar de beloning en/of volgt de Staat de afspraak die partijen daarover gemaakt mochten hebben. De overheid keert geen beloning uit aan de vinder en of de grondeigenaar als zij hebben nagelaten de overheid van de vondst op de hoogte te stellen (Code, nr. 79).²⁷

4. Een Engels stelsel voor Nederland?

Nederland heeft in het recente verleden enige ervaring opgedaan met een stelsel waarin de overheid de eigendom verkreeg van bepaalde schatten en daarbij de verplichting had een vergoeding te betalen. Van oudsher golden in ons land de Romeinse regels zodat de Staat het eigenaarsaandeel verwierf van op zijn grond gevonden schatten en het ontdekkersaandeel wanneer zijn medewerkers een schat blootlegden.²⁸ Daarin kwam verandering met de invoering van de Monumentenwet in 1961. Volgens die wet verkreeg de Staat de eigendom van schatten die bevoegdlijk waren opgegraven (artikel 22). Oorspronkelijk was hierbij niet voorzien in vergoedingen aan

Nederland heeft in het recente verleden enige ervaring opgedaan met een stelsel waarin de overheid de eigendom verkreeg van bepaalde schatten en daarbij de verplichting had een vergoeding te betalen

de grondeigenaar op wiens land de schat gevonden werd. Een onkostenvergoeding moest volstaan. In de Tweede Nota van Wijzigingen kreeg de grondeigenaar daarnaast een vergoeding ter hoogte van de helft van de waarde toegekend om te verzekeren dat hij medewerking zou verlenen aan graafwerk door van overheidswege ingeschakelde archeologen op zijn land (artikel 23).²⁹ Deze regeling werd in de Monumentenwet van 1988 gehandhaafd (in artikel 43 lid 3). De Boer was in een uitgebreid artikel uit 1973 in *Themis* over schatvinding en de rol van de Monumentenwet 1961 kritisch op het gegeven dat de grondeigenaar wel een vergoeding kreeg, maar degene die de schat vond niet en evenmin degene die de aanwezigheid van de schat aannemelijk maakte en daar anderen op wees. Waarom zou iemand die toevallig een schat vond en vermoedde dat er daar meer van zulke voorwerpen lagen de overheid waarschuwen?³⁰ Wij zagen hierboven dat in het huidige recht soortgelijke vragen rijzen als gevolg van het onderscheid tussen opgravingsvondsten en toevalsvondsten.

Bij de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg ter implementatie van het Verdrag van Valletta (ook wel bekend als het Verdrag van Malta, het is erop gericht de bescherming van cultureel erfgoed in de bodem te bevorderen) is het vergoedingsrecht gesneuveld. Waarom? De toelichtende stukken geven twee redenen: ten eerste is het lastig de voorwerpen te taxeren omdat

degene die ze vindt verplicht is ze aan de staat over te dragen: ze komen dus niet in het rechtsverkeer. Salomons wees er in het hierboven al meermaals genoemde artikel in het *WPNR* op dat dit argument geen hout snijdt. Hier is sprake van een cirkelredenering. Het tweede argument uit de wetsgeschiedenis is principiëler: archeologisch erfgoed is 'van ons allemaal': het gaat dan niet aan er een particulier voor te betalen.³¹ De schat wordt dan in feite een *res publica*. Zou men dit principe hanteren, dan zou ook bij de toevallige vondst van een schat de staat zonder vergoedingsplicht eigenaar moeten worden. Dat zou er ongetwijfeld toe leiden dat vondsten – zoals in Engeland tot in de negentiende eeuw – in de smeltkroes verdwijnen of in het zwarte circuit. Salomons noemde twee redenen waarom hij met afschaffing van het vergoedingsrecht instemde: de overheid kreeg de eigendom van opgravingsvondsten van rechtswege of zij dat nu wilde of niet, en de vergoedingen konden een fikse aderslating betekenen voor archeologische diensten met vaak krappe budgetten.³²

Een stelsel naar Engelse snit komt tegemoet aan bijna alle hiervoor genoemde bezwaren tegen vergoedingsrechten in het algemeen en de regeling ervan in de oude Monumentenwetten. Anders dan in de oude Monumentenwetten komen de grondeigenaar én de vinder in aanmerking voor deze vergoeding. De Staat krijgt de eigendom van de bij een opgraving gevonden schat niet

20. Zie A.F. Salomons, 'Nieuwe regels omtrent de eigendom van roerende monumenten ingevolge de Wet op de Archeologische Monumentenzorg', in: *WPNR* 2007/6718, p. 613-620, p. 617.

21. Vgl. voor een uitgebreid historisch overzicht naast de in de volgende noot genoemde rechtspraak, G. Hill, *Treasure trove in law and practice*, Oxford, 1936, p. 185 e.v.; zie ook R. Hickey, *Property and the law of finders*, Oxford-Portland, 2010, p. 65-67.

22. A.G. of the Duchy of Lancaster/*G.E. Overton (Farms) Ltd*, *WLR* 1982, p. 397-407. De beroemde rechter Denning, die de *leading (!) opinion* schreef, gaf in zijn uitspraak een vrij uitgebreid, en lezenswaardig, overzicht van de verschillende regelingen die gouden en de belangrijkste literatuur erover. Palmer wees er in een artikel op dat het strikt omliggende begrip *treasure* vanuit cultuurhistorisch oogpunt onwenselijk was: waarom bijvoorbeeld was een decennia geleden door een dief verstoep gouden sigarettendoosje wel een schat (als de eigenaar niet meer op te sporen was), maar Romeinse munten uit de 2^e eeuw niet? N.E. Palmer, 'Treasure trove and the protection of antiquities', in: *The Modern Law Review* 1981, p. 178-187.

23. Talbot kreeg bijval van de Schotse Duke of Argyll, die opmerkte dat naar Schots recht de Kroon weliswaar eigenaar werd van schatten, maar sinds kort wel de waarde aan de vinder vergoedde. De discussie

uit juli 1861 in het Hogerhuis is online te vinden op <https://hansard.parliament.uk/lords/1861-07-15/debates/bf6be0cb-b0dd-447c-9e36-98a639714a0c/Treasure-Trove>. Vgl. voor het Schotse beleid de vinder de waarde te vergoeden, dat sinds 1859 gold, G. Hill, *Treasure trove in law and practice*, Oxford, 1936, p. 262.

24. G. Hill, *Treasure trove in law and practice*, Oxford, 1936, p. 240-241.

25. Daarnaast is het vereiste geschrapt dat slechts sprake is van een schat als de zaak verstoep is, vgl. section 4 regel 4.

26. Daarbij zij allereerst opgemerkt dat het in het Engelse recht met betrekking tot roerend goed niet zozeer gaat om wie eigenaar is, maar wie het beste recht heeft op bezit, zie bijv. M. Bridge, *The law of personal property*, 4^e druk, Oxford, 2015, p. 53 e.v.; W.J. Zwalve, *C.A.E. Uniken Venema's Van Common Law & Civil Law*, 2^e druk, Den Haag, 2008, p. 189 e.v. Wanneer de vinder in de grond oude kostbaarheden waarvan de eigenaar niet bekend is, aantreft zonder dat hij toestemming van de landeigenaar had om dergelijke voorwerpen te houden, heeft de landeigenaar het betere recht op bezit, vgl. hierbij *South Staffordshire Water/Sharman* (1896) 2 QB 44 (bij reiniging van een zwembad in de modder op de bodem gevonden ringen: de opdrachtgever had een beter recht op bezit dan de vindende werknemers) en *Elwes/Brigg Gas Co* (1886) LR 33 Ch D, 562

(huurder vond bij graafwerk een prehistorische kano die toekwam aan de verhuurder). Vgl. over deze en andere zaken uitgebreid R. Hickey, *Property and the law of finders*, Oxford-Portland, 2010, p. 28 e.v.

27. De verdelingsregels vertonen een opvallende gelijkens met de Romeinsrechtelijke regels over schatvinding. Net als in het Romeinse recht is er onderscheid tussen toevalsvondsten en zoektochten. Het deel van de waarde dat de grondeigenaar en de vinder krijgen, komt min of meer overeen met de gedeelten van de eigendom die de vinder en de grondeigenaar naar Romeinse recht kregen.

28. Voor Holland was overigens niet geheel zeker of het Romeinse recht gold, of het beginsel dat de landsheer (de graaf van Holland) eigenaar werd, zie bijv. H. de Groot, *Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleertheit I*, (heruitgave L.J. van Apeldoorn, Arnhem 1926), p. 38. In Friesland gold het Romeinse recht, zie U. Huber, *Heedendaegse Rechtsgeleertheit I*, Leeuwarden, 1686, p. 130-131, nrs. 22-24. Ook in Westerwolde (Oost-Groningen) golden de Romeinse regels, zie art. 80 t/m 84 van het in 1470 opgetekende daar geldende landrecht, in een vertaling online te vinden op <https://sites.google.com/site/westerwolders/het-recht>.

29. Bijlage *Handelingen* 1960/61, 4115, 10, p. 1: 'Indien een vergoeding niet alleen van de directe schade, maar ook van een

gedeelte van de waarde van de vondst in het uitzicht wordt gesteld, is de kans op een vrijwillige medewerking van de grondeigenaar groter dan in het systeem van de oorspronkelijke redactie van artikel 23, tweede lid.'

30. J. de Boer, 'De schatvinding in het Nieuwe Burgerlijk Wetboek en in de Monumentenwet, mede gezien in het licht van haar geschiedenis', in: *RMThemis* 1973, p. 421-465, p. 456-457. Vgl. hierbij ook J.W. Frederiks die in zijn proefschrift stelde dat het vanuit het perspectief van monumentenbescherming het beste was dat de Staat van schatten telkens de gehele eigendom verkreeg. Hij noemde deze oplossing evenwel 'vrij gevaarlijk' omdat de vinder in de verleiding zou kunnen komen de vondst te verzwaren en zich de gevonden voorwerpen toe te eigenen. Hij stelde daarom voor de wet zo te wijzigen dat de Staat in plaats van de grondeigenaar samen met de vinder de eigendom van schatten zou verkrijgen, *Monumentenrecht*, Leiden, 1912, p. 416-417.

31. De beide argumenten in de MvT bij de aanpassing van de Monumentenwet in 2007, *Kamerstukken II* 2003/04, 29259, 3, op p. 52.

32. A.F. Salomons, 'Nieuwe regels omtrent de eigendom van roerende monumenten ingevolge de Wet op de Archeologische Monumentenzorg', *WPNR* 2007/6718, p. 613-620, p. 618.

Het is jammer dat de wetgever niet ingegaan is op deze pleidooien, niet bij de latere aanpassingen van de Monumentenwet en evenmin bij de invoering van de Erfgoedwet

opgedrongen, omdat hij ervoor kan kiezen geen aanspraak te maken op eigendomsverwerving. Wanneer de schat geen toegevoegde waarde heeft voor musea of eenvoudigweg onbetaalbaar is, kan de Staat daartoe besluiten. Dan zou telkens artikel 5:13 BW gelden. De Boer liet zich in zijn hiervoor al genoemde *Themis*-artikel uit 1973 in gelijke zin uit: zijn voorkeur ging uit naar een stelsel waarin de Staat een recht van voorkoop had op voorwerpen die in aanzienlijke mate van belang waren voor wetenschap en kunst. De grondeigenaar en de vinder zouden de waarde van de schat delen, minus eventuele door de Staat gedragen graafkosten.³³ Hij wees erop dat ook al vóór de invoering van de Monumentenwet gepleit werd voor een dergelijk mechanisme.³⁴

Het is jammer dat de wetgever niet ingegaan is op deze pleidooien, niet bij de latere aanpassingen van de Monumentenwet en evenmin bij de invoering van Erfgoedwet. Ik herhaal het pleidooi van De Boer om wat ik hier een Engels stelsel noem in te voeren. Ik wijs daarbij nog op een ander voordeel van zo'n stelsel: het zet degene die een schat vindt er beter toe aan zijn vondst te melden: degene die zijn vondst verzwijgt, verspeelt zijn vergoedingsrecht, de Staat heeft dan dus de mogelijkheid de schat kosteloos te verwerven. In het huidige artikel 5:13 BW geldt weliswaar zoals hiervoor al is opgemerkt een meldingsplicht bij toevalsvondsten (vgl. art. 5:13 lid 3 BW), maar zijn aan het niet-nakomen daarvan verder geen verstrekkende gevolgen verbonden.³⁵ Het

lijkt mij geen onoverkomelijk bezwaar dat de Staat moet betalen voor schatten waarvan hij de eigendom wenst. Hij maakt daar immers een weloverwogen keuze voor in overleg met musea en experts. Dogmatisch bezien is de optionele eigendomsverkrijging van schatten door de Staat lastig in ons privaatrechtelijke stelsel in te bedenken.³⁶ Ook dat lijkt mij niet heel erg: het gaat hier meer om publiekrecht dan om het privaatrecht en zijn stelsel. Zo is ook het bijzondere regime dat nu geldt als de minister een zaak aanwijst als cultureel erfgoed een vreemde eend in de privaatrechtelijke bijt. Erg veel wetgevingswerk is er voor de invoering van een Engels stelsel niet nodig: steeds wanneer de Staat immers geen gebruik wenst te maken van zijn prerogatief geldt de gebruikelijke regel van artikel 5:13 BW. Een kleine aanpassing van artikel 5:13 BW en de Erfgoedwet volstaat. Tegen de hierboven genoemde nadelen staat bovendien een groter voordeel: een Engels stelsel maakt een einde aan het onhoudbare onderscheid tussen toevalsvondsten en opgravingsvondsten, zorgt voor een uniform regime voor schatvinding en beschermt cultureel erfgoed beter dan het huidige. Bovendien vormt het een mooi compromis tussen de middeleeuwse regel dat de Vorst de eigendom van schatten verwerft, en de Romeinse regels die de ontdekker en de grondeigenaar in de eigendom laten delen. Is dat niet passend bij regelgeving over de vondst van kostbare voorwerpen veelal afkomstig uit de Middeleeuwen en de Romeinse tijd? •

33. J. de Boer, 'De schatvinding in het Nieuwe Burgerlijk Wetboek en in de Monumentenwet, mede gezien in het licht van haar geschiedenis', *RMThemis* 1973, p. 421-465, p. 462.

34. Door de commissie Mastboom in 1955, zie: *Monumentenwet, Rapport van de Commissie-Mastboom*, Den Haag, 1955,

p. 51, onder nr. 3.

35. Wanneer onduidelijk is of sprake is van schatvinding, op wiens land de schat precies gevonden is of wanneer onduidelijk is wie als ontdekker geldt, bestaat de mogelijkheid dat de gemeente op grond van art. 5:5 lid 1 sub c afgifte vordert, zie MvT Inv., art. 5:13, *Parl. Gesch. Inv. Boek 5*, Deventer: Kluwer 1991.

p. 1019-1020. De aangifte is (zie ook hierboven aan het begin van nr. 2) geen vereiste voor de eigendomsverkrijging. Wel kan de gemeente afdingte vorderen als aangifte achterwege bleef. Maar hoe komt zij er zonder aangifte achter dat een schat gevonden is, zodat zij ook de minister kan insineren en deze de schat bijvoorbeeld kan

aanwijzen als beschermd erfgoed?

36. Het Nederlandse recht kent immers geen recht van voorkoop of iets dergelijks, vgl. J. de Boer, 'De schatvinding in het Nieuwe Burgerlijk Wetboek en in de Monumentenwet, mede gezien in het licht van haar geschiedenis', *RMThemis* 1973, p. 421-465, p. 462-463.